УДК 378.147(134)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.21>

І. Є. Федь

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
Донбаського державного педагогічного університету

І. Л. Вікторенко

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
Донбаського державного педагогічного університету

Н. В. Вовк

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики технологічної та професійної освіти
Донбаського державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглянуто необхідність формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців як важливу умову модернізації сучасної професійної освіти й необхідну умову оптимізації сучасного освітнього простору. Формування самоосвітньої компетентності – складний процес, що вимагає від педагогів постійного самовдосконалення, творчої роботи, уміння та бажання аналізувати свій педагогічний досвід, зробити освітній процес предметом своїх досліджень, постійно оновлювати арсенал методів і прийомів педагогічної діяльності. Верифіковано особливості організації самостійної роботи студентів немовних ВЗО з іноземної мови, описано педагогічні умови, необхідні для підвищення ефективності самоосвітньої діяльності в процесі оволодіння іноземною комунікативною компетенцією.

Проаналізовано провідну роль викладача в організації самостійної роботи з іноземної мови та визначено завдання для самонавчання з урахуванням професійної підготовки студентів. Наголошено на необхідності впровадження в освітній процес інтерактивних педагогічних технологій, що не тільки урізноманітнюють форми діяльності, а й спрямовують на формування інтеграційних якостей особистості, сприяють становленню конструктивних засобів взаємодії із соціальним середовищем відповідно до завдань сучасних освітніх Державних стандартів, знімають психологічне навантаження учасників навчання, дають можливість переключати увагу на питання теми занять.

Автори висновують, що самоосвітня компетентність є невіддільним складником професійної компетентності випускників ВЗО. Майбутній фахівець повинен увесь час підвищувати самоосвіту, бо самоосвіта є пізнавальною діяльністю й не може здійснюватися сама по собі. Основою самоосвіти є знання, набуті в процесі організованого навчання. Ці висновки вказують на тісну єдність учення й самоосвіти, так як і вчення, і самоосвіта є пізнавальною діяльністю. Самоосвіта як особливий вид пізнавальної діяльності передбачає наявність позитивної мотиваційної активності, цілеспрямованості та самоорганізації; досягнення високого рівня інтелектуального розвитку; досягнення високої самостійності. Усе це є важливим, бо допоможе в подальшому знайти цікаву, особистісно значиму роботу, відповідати високим вимогам сучасного кваліфікованого працівника, займаний посади та подальшому професійному зростанню.

Ключові слова: самостійна робота студентів, автономне навчання, творчі завдання, автентичні тексти, термінологічна лексика, міжкультурне спілкування.

Постановка проблеми. Якісні зміни в економічній, науково-технічній сфері й освітньому просторі визначають об'єктивну потребу в кардинальному реформуванні процесу підготовки фахівців різних галузей. Сьогодні на ринку праці склалася ситуація, яка свідчить про те, що тільки компетентні фахівці, ініціативні та здатні поповнювати професійний обсяг знань, є конкурентоспроможними й найбільш затребуваними.

У процесах модернізації освіти України особлива увага приділяється розвитку професійного

рівня педагогічних кадрів, зокрема здатності працювати з інформацією та вмінню організувати інформаційно-освітнє середовище навчання [6]. Сучасний педагог повинен мати в професійному багажі не тільки психолого-педагогічні знання, отримані у вищих закладах освіти й на курсах підвищення кваліфікації, а й володіти досить глибокими знаннями з інших галузей діяльності з метою їх використання в інтелектуальному, культурному, творчому розвитку учнів [12]. Невід'ємним складником професійної

компетентності майбутнього фахівця стає його самоосвітня компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам професійної самоосвіти вчителя присвячені праці І. Ганченко [4], Е. Безніско [2] та ін., питання формування професійної компетентності у вищій школі відображені в роботах Е. Бондаревської та С. Кульневич [3], І. Зимньої [5], А. Маркової [8], А. Хуторського [12] та ін., удосконалення освітнього процесу на основі технологізації – у працях В. Беспалько, Л. Мітіна, Г. Селевко та ін.).

Мета статті. Головною метою роботи є висвітлення ролі самостійної роботи у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Модернізація сучасної професійної освіти зачіпає всіх учасників освітнього процесу; призводить освітню установу в стан постійного інноваційного пошуку на основі аналізу характеру й результатів власної діяльності. Одна з умов успішного функціонування закладу освіти в новому освітньому середовищі – це проведення досліджень як фундаментального, так і прикладного характеру.

Ухвалення компетентнісного підходу як одного з провідних методологічних підстав підготовки фахівців зумовило постановку й реалізацію цілей освітнього процесу в закладах освіти в контексті формування та розвитку ключових компетентностей, що передусім відбилося в розроблених державних освітніх стандартах. Компетентнісний підхід, що є основою нових стандартів вищої професійної освіти, передбачає розвиток у студентів навичок самоосвіти, тобто формування їхньої самоосвітньої компетентності. У державних стандартах як вимога до рівня засвоєння основних освітніх програм вищої професійної освіти виступає володіння випускником загальнокультурними (універсальними, базовими, ключовими, загальними) і професійними (предметно-специфічними, предметно-спеціалізованими) компетенціями. Значущою характеристикою загальнокультурних компетенцій є самоосвітня готовність, отже, існує необхідність формування самоосвітньої компетентності в усіх студентів незалежно від спеціальності й майбутньої професії [10].

Застосування компетентнісного підходу в підготовці фахівців вимагають від педагогів постійного самовдосконалення, творчої роботи, уміння та бажання аналізувати свій педагогічний досвід, зробити освітній процес предметом своїх досліджень, постійно оновлювати арсенал методів і прийомів педагогічної діяльності.

У рамках парадигми освіти через усе життя ключовим фактором стає самостійна робота учнів, їх доступ до навчальних ресурсів і технологій самоосвіти. В основу нових стандартів профе-

сійної освіти покладена низка принципів, які дають змогу зробити освіту більш вільною, варіативною, гнучкою, творчою, але разом із цим вимагають від педагогів високого професіоналізму.

Принцип орієнтації на результат передбачає, що кінцевим продуктом освітнього процесу стане набір необхідних компетенцій фахівця. Тому доцільно розглядати професійну самоосвіту з погляду компетентнісного підходу.

Принцип єдності завдань формування загальних і професійних компетенцій повною мірою може бути реалізований у процесі формування компетенції професійної самоосвіти.

Аналіз педагогічної літератури показав, що в теорії педагогіки визначені та відмежовані одна від одної поняття самоосвіти, самоосвітньої діяльності й самоосвітнього процесу. Різні аспекти цих понять розглядаються у роботах А. Айзенберга, Л. Баренбаум, Ю. Салміна, Т. Сєдих та ін. Розвиток цих понять в історії педагогіки показує, що самоосвіта, самоосвітня діяльність розвивалися та порівнювалися на основі змісту й обсягу поняття «самостійна робота». Ці порівняння та зіставлення всіх трьох понять між собою представлені в роботах М. Гарунова, І. Ільєсова, І. Котлярової, П. Підкасистого й ін. Низка досліджень із окремих питань самоосвіти учнів в аспекті надання їм при цьому педагогічної допомоги представлена в роботах Ю. Дубровської, А. Куліченко, О. Статірової та ін.

Важливою проблемою, розв'язуваною в педагогіці, стало створення концепції цілеспрямованої підготовки учнів до самоосвіти (Г. Серіков). Професійно-особистісному зростанню фахівця присвячені дослідження В. Байденко, Л. Виготського, І. Зимньої, С. Рубінштейна, А. Хуторського й ін., у яких підкреслюється його роль у розвитку найважливіших компонентів самоосвітньої діяльності особистості. Варто зазначити, що в століття глобальної інформатизації практично всіх сфер професійної діяльності самоосвітня компетентність набуває особливої актуальності. Її роль у професійній діяльності стає визначальною для професійного зростання фахівця. Дослідженням, що позначили роль самоосвітньої компетентності для вирішення професійних завдань, присвячені роботи В. Беспалько, Б. Гершунського, І. Зимньої, В. Монахова, А. Петрова й ін.

Зауважимо, що базовими поняттями для «самоосвітньої компетентності» є поняття «самоосвіта» та «компетентність». Ці поняття різними авторами характеризуються з різних точок зору. Розглянемо поняття «самоосвіта» як складене поняття, що складається з двох частин «само» й «освіта». «Освіта», у свою чергу, має подвійний зміст: «те, що містить образ» і «створення свого образу», де образ – «результат реконструкції

об'єкта у свідомості людини». Отже, освіту можна пояснити як пізнавальну діяльність суб'єкта, спрямовану на створення свого бачення предметів і явищ дійсного світу. Елемент «само» говорить про особистісний характер самоосвіти, тобто «освіти» самої себе як такої, де головну роль відіграють особисті зусилля людини особистості.

Самоосвіта є вільною і водночас досить складною частиною освітньої діяльності. Пов'язано це передусім із тим, що самоосвіта ґрунтується на рефлексії учня, усвідомленні власних ресурсів, досягненні ефективності особистісного та професійного зростання.

Велика радянська енциклопедія пропонує таке визначення: «самоосвіта – самостійна освіта, придбання систематичних знань у якійсь галузі науки, техніки, культури, політичного життя, що припускає безпосередній особистий інтерес учня в органічному поєднанні із самостійністю вивчення матеріалу». Це визначення привертає, на наш погляд, увагу до результату самоосвіти (самостійне придбання знань) і мотивації (наявність особистого інтересу). Малий енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона визначає самоосвіту як «освіту, що отримується поза будь-якої школи шляхом самостійного вивчення окремих наук і читання серйозних книг». Тут акцент ставиться на самоосвіті поза закладом освіти, тим самим підкреслюється самостійний, несистематичний і некерований характер самоосвіти.

У вільній енциклопедії мережі Інтернет матеріалів, присвячених самоосвіті учнів, недостатньо. Є лише неповна інформація про родинне поняття «самоучка». Так, «самоучка або автодидакт (грец. – «сам» і грец. – «навчений») – людина, яка самостійно здобула освіту високого рівня поза стінами будь-якого закладу освіти, без допомоги навчаючого». Це розуміння близько й нашій позиції у зв'язку з акцентом на досить високу самостійність при отриманні освіти за відсутності закладу освіти.

Саме в цьому проявляється, на нашу думку, зв'язок між поняттями «самоосвіта» та «безперервна освіта». Безперервна освіта як процес освіти, що охоплює все життя людини, виконує ті ж функції, що й самоосвіта: компенсуючу (заповнення прогалин у базовій освіті); адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка в умовах мінливої виробничої та соціальної ситуації); розвивальну (задоволення духовних запитів особистості, потреб творчого зростання).

Варто зазначити, що автори, які визначають самоосвіту як особливий «вид вільної діяльності», «вид освітньої діяльності» або як «пізнавальну діяльність», не роблять різниці між поняттями «самоосвіта» й «самоосвітня діяльність».

У педагогічному словнику Г. Коджаспірова визначає самоосвіту не тільки як пізнавальну

діяльність, керовану самою особистістю, а й розкриває її особистісну та соціальну значимість. Так, «самоосвіта – спеціально організована, самостійна, систематична, керована самим учнем пізнавальна діяльність, спрямована на досягнення певних особистісно та (або) суспільно значущих цілей: задоволення пізнавальних інтересів, загальнокультурних і професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації» [7]. Це визначення можна взяти за основу для формулювання поняття професійної самоосвіти як спеціально організованої, самодіяльної, систематичної пізнавальної діяльності, спрямованої на досягнення суспільно-значущих освітніх цілей: задоволення професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації.

Отже, компетенція професійної самоосвіти – це здатність організовувати власну системну освітню діяльність і спрямовувати її на досягнення задоволення професійних запитів і підвищення професійної кваліфікації.

Отже, надаючи особливу вагомість розвитку самоосвітньої компетентності, дослідники наголошують на її значимості для професійно-особистісного зростання фахівця (І. Зимня, А. Хуторський та ін.), здатності до систематичної самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження своєї освіти в загальнокультурному й професійному аспектах (В. Байденко, І. Зимня, В. Серіков, А. Хуторський). Звісно ж, важливим є зроблений низкою авторів висновок, що самоосвітня компетентність виступає як системоутворююча, стрижнева, так як вона детермінує формування інших ключових компетентностей, будучи не тільки метою, а й засобом ефективного розвитку особистості в процесі освіти (І. Зимня, С. Рубінштейн, Л. Виготський). Самоосвітня компетентність є однією з найбільш актуальних компетентностей, які повинні бути сформовані в учнів в освітньому процесі. На думку О. Фоміної, самоосвітня компетентність – це якість особистості, що характеризує її здатність до систематичної, самостійно організованої пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження своєї освіти в загальнокультурному та професійному аспектах [11]. Самоосвітня компетентність формується й розвивається в процесі діяльності, спрямованої на вироблення певних сценаріїв поведінки й тільки створення певних умов – середовища, сприятиме формуванню та розвитку самоосвітньої компетентності. Самоосвітня компетентність виконує особливу роль у розвитку суб'єктності.

Компетенція професійної самоосвіти відноситься до ключових компетенцій і має вирішальне значення в підготовці майбутніх фахівців для будь-яких галузей інноваційної, швидкоплинної економіки.

Компетенцію професійної самоосвіти можна представити у вигляді сукупності низки компонентів: мотиваційно-особистісного, що відображає характеристику налаштованості на професійну самоосвіту, усвідомлення особистісної та суспільної значущості неперервної освіти та своєї майбутньої професії, наявність таких якостей особистості, як цілеспрямованість, наполегливість, активність, воля й, найголовніше, самостійність; когнітивного, що складається з актуальних сьогодні знань (знань про різні способи роботи й види інформації, знання законів спілкування, про процес управління своєю діяльністю, її засоби та форми); інформаційно-комунікативного – навички самостійної роботи з інформацією, володіння її різними видами та джерелами, інформаційними технологіями; уміння знаходити, переробляти й використовувати інформацію для вирішення стандартних і нестандартних професійних завдань; культура її сприйняття й засвоєння; здатність критичного судження щодо інформації; діяльнісного, що складається з уміння організовувати власну діяльність, вибирати типові методи та способи виконання освітніх і професійних завдань, оцінювати їх ефективність і якість; управлінсько-регулятивного, що складається з умінь, які забезпечують самостійне цілепокладання, планування, організацію, контроль, аналіз, рефлексію, самооцінку, корекцію власної навчальної діяльності учнями, уміння керувати власною поведінкою.

Формування самоосвітньої компетентності майбутніх педагогів багато в чому залежить від якісного застосування сучасних освітніх технологій, що забезпечують готовність фахівців до безперервної самоосвіти, до продуктивної, творчої діяльності.

Вивчаючи способи розвитку самоосвітньої компетентності, ми дійшли розгляду педагогічного потенціалу інтерактивних технологій. Упровадження в освітній процес інтерактивних педагогічних технологій спрямовано на формування інтеграційних якостей особистості, оволодіння нею конструктивними способами та засобами взаємодії з оточуючими людьми відповідно до завдань, які ставлять сучасні освітні державні стандарти. Використання інтерактивних технологій у безпосередній освітній діяльності знімає психологічне навантаження учасників навчання, дає можливість змінювати форми діяльності, переклювати увагу на питання теми занять.

Освітній процес, в основі якого лежать інтерактивні технології, організований так, що практично всі учасники виявляються втягнутими в процес пізнання, вони здійснюють спільну діяльність, відбувається обмін досвідом, знаннями й умінями. Причому це відбувається в доброзичливій обстановці й при взаємній підтримці один одного. Одна із цілей інтерактивного навчання полягає в створенні комфортних умов навчання, таких, при яких

той, якого навчають, відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним та ефективним увесь процес навчання [1, с. 48].

Отже, молодому спеціалісту необхідно бути мобільним і вміти швидко адаптуватися до мінливих умов сучасного суспільства, що характеризується високим ступенем інформатизації, збільшенням кількості й швидкістю поширення інформації, що призводить до необхідності формування в нього навичок і вмінь підтримувати на рівні й удосконалювати свої професійні навички. Отже, наявність сформованої самоосвітньої компетентності серед якісних характеристик фахівця вказує на соціальну та професійну зрілість його особистості.

Самоосвітня компетентність, по суті, виявляється в уміннях і навичках самовдосконалення, навичках самостійної пізнавальної діяльності, метою якої є оновлення інтелектуального потенціалу відповідно до загальнокультурних і професійних запитів суспільства, тобто в самоосвіті. Самоосвіта є визначальним фактором саморозвитку внутрішнього світу суб'єкта, стає необхідною частиною його життя.

Висновки і пропозиції. Отже, самоосвітня компетентність є невіддільним складником професійної компетентності випускників ВЗО. Майбутній фахівець повинен увесь час підвищувати самоосвіту, щоб у подальшому знайти цікаву, особистісно значиму роботу й відповідати високим вимогам сучасного кваліфікованого працівника, займаний посаді, бути здатним до подальшого професійного зростання.

Список використаної літератури:

1. Азарова А. Метод ролевой игры. Москва, 2011. 352 с.
2. Безниско Е. Самообразование как условие личностно-профессионального роста учителя : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ростов-на-Дону, 2007. 171 с.
3. Бондаревская Е. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций. *Педагогика*. 2004. № 10. С. 23–31.
4. Ганченко И. Развитие личности педагога в системе непрерывного профессионального самообразования : дисс. ... док. пед. наук : 13.00.01. Краснодар, 2004. 342 с.
5. Зимняя И. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Эйдос*. 2006. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2006>.
6. Иванова Е. Теория обучения в информационном обществе. Москва, 2011. 190 с.
7. Коджаспирова Г., Коджаспиров А. Педагогический словарь. Москва, 2001.

8. Маркова А. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 312 с.
9. Национальная образовательная инициатива «Наша новая школа» *Вестник образования*. 2010. С. 4–12.
10. Сагитова Р. Формирование самообразовательной компетенции студентов вуза в процессе изучения гуманитарных дисциплин : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Казань, 2011. 22 с.
11. Фомина Е. Формирование самообразовательной компетентности средствами модульной технологии. *СПО*. 2006. № 12. С. 50–52.
12. Хуторской А. Компетенции в образовании : опыт проектирования : сборник научных трудов. Москва : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. 327 с.
13. Чеботарева Е. Развитие самообразовательной компетентности студентов в процессе проектной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Курск, 2010. 203 с.

Fed I., Viktorenko I., Vovk N. Formation of self-educational competence of future specialists in the modern educational space

The article considers the need for the formation of self-educational competence of future professionals as an important condition for the modernization of modern vocational education and a necessary condition for optimizing the modern educational space. Formation of self-educational competence is a complex process that requires teachers to constantly self-improvement, creative work, ability and desire to analyze their pedagogical experience, make the educational process the subject of their research, constantly update the arsenal of methods and techniques of teaching. The peculiarities of the organization of independent work of students of non-language universities in a foreign language are verified, the pedagogical conditions necessary for increase of efficiency of self-educational activity in the process of mastering foreign language communicative competence are described.

The paper analyzes the leading role of the teacher in the organization of independent work in a foreign language and identifies tasks for self-study, taking into account the professional training of students. Emphasis is placed on the need to introduce interactive pedagogical technologies in the educational process, which not only diversify forms of activity, but also direct the formation of integrative personality traits, promote the formation of constructive means of interaction with the social environment in accordance with modern educational standards, switch attention to the topic of the lesson.

The authors conclude that self-educational competence is an integral part of the professional competence of HEI graduates. The future specialist must constantly improve self-education, because self-education is a cognitive activity and can not be carried out by itself. The basis of self-education is the knowledge acquired in the process of organized learning. These conclusions indicate the close unity of teaching and self-education, as both teaching and self-education are cognitive activities. Self-education as a special type of cognitive activity involves: the presence of positive motivational activity, purposefulness and self-organization; achieving a high level of intellectual development; achieving high independence. All this is important because it will help in the future to find an interesting, personally meaningful job and meet the high requirements of a modern skilled worker, position and further professional growth.

Key words: independent work of students, autonomous learning, creative tasks, authentic texts, terminological vocabulary, intercultural communication.